

A felsőoktatás és az élethosszig tartó tanulás kapcsolata a munkaerő-piaci elvárások tükrében

Kucsma Daniella,¹ Kőmíves Péter Miklós²

Abstract **The Relationship of Higher Education and Lifelong Learning Regarding the Labour Market's Expectations.** The aim of this article is to identify and clarify those needs of the labour market which are relevant for the higher education and for the conception of the lifelong learning. First of all, we expounded the expectations of the labour market concerning the national budgetary support of the higher educational system. We focused on the opinion of the Hungarian European Business Council (HEBC) and after examining their official statement, we checked all the statistical data shared by the HEBC. We also analysed the available statistical data of lifelong learning. Based on our analyses, we made a special model experiment to calculate how much more an employee can earn in Hungary if she or he has at least a bachelor degree. Our hypothesis was that the employees with higher education qualification can earn more than employees without a degree. After checking the calculations the findings evidenced that our hypothesis is correct.

The publication was supported by the SROP-4.2.2.B-15/1/KONV-2015-0001 project. The project has been supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund.

Keywords higher education economics, lifelong learning, returns on investment in education

1. Bevezetés

A felsőoktatás és általában véve az oktatás kapcsolata a munkaerő-piacal igen nehezen mérhető, számszerűsíthető. Az oktatáspolitikai reformok hatása kivétel nélkül csak hosszú évek múltán jelentkezik, ilyen messzire mutató gazdasági becslések készítése pedig nagy kihívás. Egy átlagos mesterszintű diploma megszerzése öt évbe telik a hallgatóknak, akik azonban már a felvétel előtt próbálják teljesíteni a vágyott szak előírásait (például meghatározott tárgyakból emeltszintű érettségi vizsgát, meghatározott nyelvekből legalább középfokú nyelvvizsgát tesznek). Az esetlegesen újonnan

¹ Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar

² Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar

Email: komives.peter.miklos@econ.unideb.hu

összeállított szakos képzési tervek megjelenése, esetleg a már meglévő tervek reformja sem gyors folyamat, így mindent egybevetve nagyságrendileg hét évvel az egyes oktatáspolitikai reformok megkezdését követően jelennek meg az első mesterszakos végzettséggel rendelkező, immár új kurrikulum szerint tanult frissdiplomások a munkaerő-piacon.

Tanulmányunk célja, hogy a felsőoktatási tanulmányokat befektetésként szemlélve tegyen kísérletet a megtérülés idejének felmérésére. Tanulmányunkban a munkaerő-piac munkáltatói oldalának releváns véleményei mellett állításaink statisztikai bizonyítására is kísérletet tettünk. Az egész piac működését befolyásoló szereplők tevékenységének elemzése mellett elengedhetetlenül fontosnak tartjuk a munkavállalók egyéni motivációjának alátámasztását is.

2. Munkaerő-piaci elvárások a felsőoktatási szféra állami támogatásával összevetésben

A munkaerőpiac igényeinek felmérését segítik az olyan jelentések, mint a Magyar Európai Üzleti Tanács évente kiadott ország-értékelő dokumentumai. A legjelentősebb magyar üzleti szereplőket, így pedig fontos munkáltatókat tömörítő szövetség a szűkebb értelemben vett gazdasági állapotok mellett rendre elemzi azt a környezetet is, amelyekben a tagvállalatok működnek. Ennek körében nagy figyelmet fordítanak az oktatáspolitikai reformokra is – különösen azt követően, hogy a Felsőoktatási Kerekasztal első összetételének tagja is lehetett a szervezet.

Az oktatási reformok hosszas és elhúzódó jellegére utal a Magyar Európai Üzleti Tanács 2015-ös évvértékelő kiadványában is, ahol a változások nyomán követésének jelentőségére is felhívják a figyelmet. (HUNGARIAN EUROPEAN BUSINESS COUNCIL, 2015) Jelentésében a Magyar Európai Üzleti Tanács hangsúlyozza az oktatás és az innováció jelentőségét, a jövő kulcsainak nevezve a két folyamatot. Aggodalommal figyelik a magyar felsőoktatásra fordított költségvetési kiadások tendenciózus módon csökkenő mértékét, felhívva a figyelmet arra, hogy hasonló méretű fejlett országokban egy-egy nagyobb állami egyetem költségvetése egyezik meg a teljes magyar felsőoktatási rendszerre jutó állami támogatással. (HUNGARIAN EUROPEAN BUSINESS COUNCIL, 2015) A Központi Statisztikai Hivatal jelentéseiben közzétett adatok is igazolják a Magyar Európai Üzleti Tanács állításait. Az elérhető adatközlésekből kiderül, hogy míg 2003-ban a teljes magyar GDP 1,1%-át fordította az ország a felsőoktatási rendszer fenntartására, addig ez a szám 2010-re 0,97%-ra, 2012-re 0,88%-ra, 2013-ra pedig 0,84%-ra csökkent. (KSH, 2015a) A számok ráadásul még nagyobb visszaesést mutatnak, ha azt is figyelembe vesszük, hogy 2012-ben csökkent az ország GDP-je a 2011-es értékhez képest, és még 2014-ben sem érte el a GDP mértéke a gazdasági válságot megelőző, 2008-as értéket. (KSH, 2015b)

A Magyar Európai Üzleti Tanács évvértékelőjében javasolja, hogy az állam duplázza meg a felsőoktatásra fordított költségvetési kiadásokat, egyszersmind jelöljön ki megfelelő célokat és azokhoz illeszkedő teljesítménymutatókat. Fontosnak tartják továbbá a megfelelő konzekvenciák levonását is, így amennyiben a felsőoktatás reformjától (illetve a költségvetés növelésétől) várt eredmények nem jelentkeznek, további átalakítások elvégzését is indokoltnak vélik. (HUNGARIAN EUROPEAN BUSINESS COUNCIL, 2015)

2014-es országértékelésében az ideinél sokkal részletesebben foglalkozott az oktatás, azon belül pedig kiemelten a felsőoktatás helyzetével a Magyar Európai Üzleti Tanács. A szervezet meglátása szerint Magyarország – és a magyar gazdaság – egyik legfőbb vonzereje a külföldi befektetők körében a versenyképes, képzett és alkalmas munkaerő jelenléte. Meglátásuk szerint az oktatási rendszer gyengeségei dacára is képes a munkaerő-piac kívánalmainak megfelelő munkaerő képzésére, még ha nem is feltétlen olyan szakterület szerinti elosztásban és olyan létszámban, mint amelyet a munkáltatók kívánatosnak tartanának. A Magyar Európai Üzleti Tanács üdvözölte a már 2014 előtt megindult oktatási reformot, ugyanakkor felhívta arra is a figyelmet, hogy az oktatási rendszer lassan végbemenő reformjával párhuzamosan, a gazdasági versenyképesség megőrzése érdekében gyors eredmények elérésére is szükség mutatkozik. Az oktatási rendszer restrukturálásának feladatát – a Magyar Európai Üzleti Tanács meglátása szerint – a gazdasági szereplőknek, a kormánzatnak és a felsőoktatási intézményeknek közösen kell elvégezniük. (HUNGARIAN EUROPEAN BUSINESS COUNCIL, 2014) Az oktatási reformokkal összefüggésben a szervezet üdvözölné, ha a különböző szintű oktatási rendszerek mind megalkotnák saját stratégiájukat, amelyeket aztán egységes rendszerbe foglalva lehetne összhangba hozni az ország gazdasági fejlődése érdekében. Noha a Magyar Európai Üzleti Tanács értékelése hangsúlyozza, hogy napjainkban az általános tudás már nem elegendő a munkaerő-piaci sikerekhez, a munkavállalóknak ahhoz bizonyos többletteljesítményt is kell nyújtania (mindenek előtt a tapasztalatok, valamint az innovatív és kreatív tudás terén), ugyanakkor azt is leszögezik, hogy az oktatási rendszertől nem várható el, hogy egyes vállalati szereplők sajátos belső igényeinek megfelelően képezzék ki a hallgatókat. A hallgatóknak végzést követően viszont képesnek és alkalmasnak kell lennie a munkáltató által elvárt speciális tudás gyors elsajátítására és alkalmazására. Fontos továbbá az is, hogy a hallgatók, még végzésüket megelőzően kellő ismereteket szerezhessenek a munkáltatói elvárásokkal, a munkaerő-piac realitásaival összefüggésben. (HUNGARIAN EUROPEAN BUSINESS COUNCIL, 2014)

3. Az élethosszig tartó tanulás és a felsőoktatási rendszer egyes kapcsolódási pontjai statisztikai adatok tükrében

Az élethosszig tartó tanulóval kapcsolatos elvárások teljesítése legalább két fő, a felsőoktatási intézmények által ellátandó feladat szempontjából értelmezhető. Ezek közül az egyik az az általános, értelmiségi réteg képzésére vonatkozó társadalmi funkció, amelynek ellátása egyre nagyobb hangsúlyt kap minden felsőoktatási intézmény életében. Ezekben az esetekben olyan polgároknak nyújt oktatási szolgáltatást az intézmény, akik korábban nem járhattak felsőoktatási intézménybe, vagy egyszerűen szeretnék bővíteni ismereteiket, látókörüket. Az ilyen hallgatók nem feltétlenül jelentkeznek teljes képzésbe, viszont sok felsőoktatási intézmény speciális képzéseket (pl. időseknek szervezett szabadegyetemek) indít részükre. (FÉZER, 2013) Az Európában lezajló, a társadalmak előregegedését eredményező demográfiai folyamatok tükrében a magyar felsőoktatásnak is egyre nagyobb figyelmet kell fordítania erre a szegmensre. Különösen igaz ez, ha a felsőoktatás potenciális, nappali tagozaton tanuló utánpótlását jelentő gyermekszámot, vagyis az élve születések magyarországi számát nézzük, hiszen jól látható, hogy hazánk különösen érintett ebben a negatív demográfiai folyamatban. (KÖMÍVES et al, 2014) Az élethosszig tartó tanulás másik aspektusa a mun-

kaerőpiac által megfogalmazott elvárások mentén képzések szervezése olyan hallgatóknak, akik részidős képzések (levelező vagy távoktatási forma) során képzik tovább magukat. Mint azt MÓCZ (2013) is megfogalmazta, „az élethosszig tartó tanulás egyik alapkérdése a felnőttképzés és a gazdasági környezet kapcsolatának biztosítása, a vállalati igényeknek megfelelő szakképzés, másodsorban a termelési gyakorlatban megszerzett ismeretek későbbi, akár formális képzésben történő beszámításának lehetősége.”

A gazdasági válság fokozottan az érdeklődés középpontjába helyezte a vállalkozásokat, felül kell(ett) vizsgálniuk stratégiájukat, amely során meghatározó szerep hárul(t) a menedzsmentre (BÓCSKEI et al., 2015). Az emberi tényező szerepe felértékelődött mind a gazdasági, mind a társadalmi folyamatokban. (BERDE – DAJNOKI, 2007). Egy hatékony és sikeres szervezetnél elengedhetetlen, hogy megfelelő kompetenciákkal rendelkező munkavállalókat alkalmazzon: „megfelelő ember a megfelelő helyen” (DAJNOKI, 2013). Ugyanakkor kérdésként merülhet fel, hogy a munkáltatók mennyire támogatják munkavállalóikat abban, hogy részt vegyenek az élethosszig tartó tanulás valamilyen formájában. A támogatás maga több formában is megvalósulhat: a célirányos, munkáltató által finanszírozott képzésektől a finanszírozás nélküli elvi pártoláson át a szabadidő kötetlen felhasználásának lehetővé tételéig – más esetekben viszont a munkáltató ellenzi, hogy munkavállalója akár saját költségére tanulmányokat folytasson. A Központi Statisztikai Hivatal helyzetképe szerint ma Magyarországon az alábbi módon írható le a felnőttkori oktatás helyzete: „Hazánkban 2010-ben a vállalkozások kicsivel több mint fele (51%) nem támogatta a munkavállalók képzésben való részvételét. Ennek indokaként 75%-ban azt említették a válaszolók, hogy a dolgozók már rendelkeznek a munkájukhoz szükséges ismeretekkel, képességekkel és készségekkel. A második legtöbbször említett okként szerepelt, minden harmadik nem képző vállalkozás válaszolta, hogy a vállalkozások stratégiájában a képzés helyett inkább az új, megfelelő képzettségű munkaerő felvétele szerepel kiemelt helyen. Jelentős akadályozó tényező volt a képzések túl magas költsége is, amely valamennyi vállalatméret esetén gondot okozott, de a közepes vállalkozásoknak az átlagosnál nagyobb. Az akadályok egymással is összefüggésben állhatnak, hiszen a képzések magas költségei miatt a vállalkozások inkább olyan munkavállalókat vesznek fel, akik megfelelő képzettségekkel rendelkeznek.” (KSH, 2014) A munkaerő kiválasztás gyakorlata, a képzésekhez való munkaadói hozzáállás az elmúlt 10 évben nem változott, ezt támasztja alá Tóth et. al. (2005) vizsgálati eredménye is.

A Központi Statisztikai Hivatal világos adatközlést mutat az élethosszig tartó tanulás aktuális hazai állapotáról. A közölt adatok szerint a 2014-ben a 25-64 éves korú lakosság 3,3%-a vett részt valamilyen oktatásban vagy képzésben, ami előrelépés a 2013-as 3,2%-os és a 2012-es 2,9%-os arányhoz képest. Tény ugyanakkor, hogy 2003-ban még a hasonló korú lakosság 4,6%-a vett részt oktatásban, képzésben, amely arány a 2012-es 2,9%-kal érte el mélypontját. Jelen tanulmány szerzőinek szempontjából kifejezetten érdekes az adatok regionális lebontása: az Észak-magyarországi Régióban a 2012-es évben mért 2%-os eredményt 2014-re 2,9%-ra sikerült javítani, míg az Észak-alföldi Régióban a 2012-es év – országos átlagnak megfelelő – 2,9%-os eredménye 2014-re jelentősen, 4,5%-ra javult, amely országosan is a legjobb részeredménynek számít. (KSH, 2015c)

4. A felsőoktatásra fordított egyéni befektetések megtérülése egy egyedi példa segítségével szemlélítve

A statisztika bemutatása után mindenképpen érdemes a felsőoktatás jelentőségét a gyakorlatban is megvizsgálni. Alap feltételezésünk, hogy a diploma egy olyan befektetés, ami az életünk során sokszorosan megtérül, illetve a tanulásba befektetett költség az egyik legjobban kamatozó befektetés. A feltételezésünk után számos emberben felmerül a kérdés, hogy akkor is jó befektetés, ha a hallgató nem fejezi be a képzést, így mindenképpen meg kell határoznunk azokat a feltételeket, amikkel a hipotézist be tudjuk bizonyítani.

Fontos feltétel:

- a képzés elvégzése és ez által diploma megszerzése,
- kiemelkedő helyen szerzett diploma kulcs lehet a jövőbeli sikerhez a könnyebb elhelyezkedéshez,
- diploma feltétele a nyelvvizsga, ami intézményenként és szakonként eltérő feltétel ennek a megléte is kritérium a jobb jövő érdekében.

Jelenleg az érettségi vizsga letétele szükséges ahhoz, hogy átlagos képesekkel a felső kereseti harmadba kerüljön valaki ebben az országban. A középfok felett 6 év továbbtanulással töltött időről állíthatjuk, hogy a befektetett 6 év kétszer magasabb jövedelmet hoz, ezért joggal lehet állítani, hogy az átlagos iskolázottságot meghaladó tanulóévek a tőkehozamoknál lényegesen jobb befektetésnek bizonyulnak. Ezért a kor parancsa:

„A gyermekeidre ne vagyont hagyj, hanem képzettséget.” (Kopátsy Sándor)

A befektetés szó definícióját is fontosnak tartjuk bemutatni, hiszen olyan pénz, idő fordítása valamire, abban a reményben, hogy cserében kapunk valamit. A fogalom két olyan fontos elemet hordoz magában, ami a tanulás szempontjából nélkülözhetetlen: a pénz és az idő.

- pénz: hiszen a tandíjat ki kell fizetni, illetve az ezzel járó költségeket is, mint például kollégium
- idő: a befektetett idő egy alapképzés ideje 3-3,5 év ennek a folytatása, a mesterképzés további 2 év. Így minden összevetve 5-5,5 év, amit tanulásba kell fektetni az egyénnek, hogy egyetemi diplomát szerezzen.

Nincs egyszerű dolgunk, hiszen azt bebizonyítani, hogy miért érdemes pénzt, időt és energiát befektetni a felsőoktatásba meglehetősen nehéz.

Ha a fogalmi meghatározásoknál tartunk, mindenképpen alapvető az élethosszig tartó tanulás definícióját is bemutatni, hiszen ez Az Európai Unió Oktatáspolitikájában is 2005 óta jelen van, így országunkban is nagy hangsúly van ezen a területen. A *lifelong learning* fogalma magában foglal minden tanulást, művelődést, ismeret- és tapasztalatszerzést, amely az óvodás kortól a felsőoktatáson át egészen életünk végéig történik. Célja alapvetően a kulcskompetenciák és alapkészségek, képességek kialakítására, megszerzésére irányul az együttműködés készségének elsajátítása, fejlesztése mellett.

A fent olvasott definíció értelmében mindenképpen az egyetemi tanulmányokat is tartalmazza. Azonban érdemes, ha már uniós irányzatról beszélünk, a kutatási eredményeket összehasonlítani és bemutatni az Európai Unió országaiban.

Az Eurobarométer idén készített felmérése alapján 15 állam, mintegy 18000 munkavállalóját megkérdezve készített egy felmérést az élethosszig tartó tanulás kapcsolatban, ami számunkra is nagyon hasznos információkkal szolgált. Az általunk említett két tényező (a befektetés alapjai is) megjelennek ennek a felmérésben. A felmérés szerint, bár az európaiak többsége személyes és szakmai fejlődése szempontjából igen fontosnak tartja az élethosszig való tanulást, idő és pénz hiányában sokan mégsem élhetnek lehetőségével. A felmérés tanúsága szerint tíz uniós polgárból kilenc tartja fontosnak az élethosszig való tanulást, bár az egyetértés mértéke országonként szignifikáns eltéréseket mutat. Németország és Izland lakosainak szinte egyöntetű ebbéli meggyőződése, míg Belgium, Írország, Hollandia és Görögország polgárai már jóval szkeptikusabbak az átlagnál. Az európai polgárok döntő többsége mindazonáltal úgy ítéli meg, hogy a folytonos tanulás elengedhetetlen feltétele a gazdasági és társadalmi célok elérésének. Nagyban hozzájárul ugyanis, hogy a munkavállalók sikeresen alkalmazkodjanak a munkaerőpiac változó igényeihez. Nem utolsó sorban, abban is segítséget nyújt, hogy ki-ki saját kezébe vegye élete irányítását, azaz teljes és számára kielégítő életet élhessen. (EUROSTAT, 2015)

Ennek a felmérésnek az értelmében is megállapítható, hogy érdemes a tanulmányainkra időt és pénzt áldozni, nem csak az életünk előrehaladása érdekében, hanem gazdasági és társadalmi célok eléréséhez is elengedhetetlen.

A statisztikai adatokat és felméréseket összegezve, bármilyen statisztikát olvastunk és emeltünk be tanulmányunkba (beleértve ebbe az Eurostat vagy a KSH felméréseit), összevetve végül minden tanulmány arra mutatott rá, hogy érdemes a középiskola, gimnázium után továbbtanulni, hiszen ha kiszámoljuk, hogy mekkora kamatot hoz egy banki befektetés, sokkal jobb eredményeket kapunk egy egyetemi befektetéssel. A következőkben egy egyéni összehasonlítással szeretnénk bizonyítani a hipotézisünket.

Hasonlítsuk össze 2 fiatal felnőtt helyzetét, akik érettségi után 2 M Ft-tal a zsebükben választás előtt állnak!

Az egyik fiatal munkába áll és a megtakarított 2 M Ft-ot pedig a legkedvezőbb és biztosnak vélt prémium magyar államkötvénybe helyezi 4,49 %-os kamattal. (A kamatot terhelő adóktól, és a kamat változásától eltekintünk.) Mivel a középfokú végzettségével magas fizetésre nem számíthat, így a jövedelmét teljes egészében feléli, megtakarítása csak a kamatokkal növekszik.

A másik fiatal egyetemre megy, ahol tandíjat kell fizetnie, aminek az átlagos mértéke 200 E Ft/félév. A megtakarítását ő is prémium magyar államkötvénybe helyezi, de évente ki kell vennie az egyetemhez szükséges 400 E Ft-ot. Az egyetemi kiadásait diákmunkából fedezi. Az egyetemet 5 év alatt sikeresen elvégzi, mely után jobban jövedelmező munkát kap. Havonta átlagosan 40 E Ft-tal keres többet az alacsonyabb végzettséggel rendelkező társánál. Lássuk, hogyan alakulnak a megtakarítások a két személy esetében (1. táblázat).

1. táblázat. Tanulás és befektetés közötti különbség

Évek	1. Fiatal		2. Fiatal	
	Év eleje	Év vége	Év eleje	Év vége
1	2 000 000	2 089 800	1 600 000	1 671 840
2	2 089 800	2 183 632	1 271 840	1 328 946

3	2 183 632	2 281 677	928 946	970 655
4	2 281 677	2 384 124	570 655	596 278
5	2 384 124	2 491 172	196 278	205 091
6	2 491 172	2 603 025	205 091	214 299
7	2 603 025	2 719 901	694 299	725 473
8	2 719 901	2 842 025	1 205 473	1 259 599
9	2 842 025	2 969 631	1 739 599	1 817 707
10	2 969 631	3 102 968	2 297 707	2 400 874
11	3 102 968	3 242 291	2 880 874	3 010 225
12	3 242 291	3 387 870	3 490 225	3 646 936
13	3 387 870	3 539 985	4 126 936	4 312 236
14	3 539 985	3 698 931	4 792 236	5 007 407
15	3 698 931	3 865 013	5 487 407	5 733 792

Forrás: Saját munka

A fenti táblázatból jól látszik, hogy a második fiatal megtakarítása az egyetem évei alatt folyamatosan csökken, az 5. év végén csupán 205 091 Ft. Azonban az évi 480 E Ft-os többletjövedelem miatt – amit teljes egészében meg tud takarítani –, a 12. év végére megelőzi barátja megtakarításait, és 15. évre, már majd 50 %-kal meg is előzi őt.

5. Konklúzió

A statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy érdemes a tanulásra időt és pénzt fektetni. A hipotézisünk elfogadásra került az bemutatott eredmények alapján.

Tézisünk, hogy a tanulás egy jó befektetés, mint a felmérésekből és az összehasonlító elemzésből is láthatjuk. Tehát érdemes befektetni a felsőoktatási tanulmányokba, hiszen az élet során ez többszörösen megtérül, aminek nemcsak anyagi vonzatai vannak, hanem a munka során lehetőség nyílik szakmai tapasztalat szerzésére is, továbbá kapcsolati tőke is kialakul a hosszú évek alatt.

Néhány éve még koránt sem volt ennyire kulcsfontosságú szerepe az élethosszig tartó tanulásnak, mint napjainkban, azonban a munkanélküliek számának növekedése és a munkaerő-piaci igények változása miatt (is) egyre nagyobb szerepe lett. Ezen problémák egy lehetséges megoldásaként a kormány új, a továbbtanulást, átképzéseket támogató intézkedést hozott, melyben a munkaügyi központoknak kiemelt szerep jutott, ugyanis a képzések szervezése és nyomon követése a munkaügyi központok irányítása alá került. Azt gondoljuk, hogy 2013-ban Magyarország jó úton indult el és remélhetőleg ez a hosszú út folytatódik, sikeres lesz a munkanélküliség normális szintre való visszaszorítása és emellett a minőségi szakemberek képzése is megmarad. Számptalan statisztikai tábla megtekintése után azt a következtetést tudjuk levonni, hogy érdemes hangsúlyt fektetni a minőségi oktatásra, az élethosszig tartó tanulásra és jó befektetés a tanulás.

Megállapítást nyer a beszámoló végére, hogy a diplomások helyzete nem egyszerű, de a statisztikák mégis azt igazolják, hogy érdemes a felsőoktatásban eltölteni 5 évet, hiszen a képzés elvégzésével egy biztosabb munkahely és megélhetés megszerzésére kaphatunk lehetőséget. Illetve pénzügyi befektetésnek sem rossz a felsőoktatás, ha olyan munkahelyen tud elhelyezkedni az egyén, ami a későbbiekben egy biztos anyagi forrást és háttérrel biztosít.

Köszönetnyilvánítás

A publikáció elkészítését a TÁMOP-4.2.2.B-15/1/KONV-2015-0001 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Felhasznált irodalom

- Berde Cs. – Dajnoki K. (2007): A humán erőforrás gazdálkodás jelentősége és tevékenységterületei (1. fejezet) In: Humán Erőforrás Gazdálkodás és Vezetés. (Szerk.: Dajnoki K. – Berde Cs.), Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, pp. 7-16.
- Böcskei E. – Fenyves V. – Zsidó K. – Bács Z. (2015): Expected Risk Assessment—Annual Report versus Social Responsibility. Sustainability 7:(8) pp. 9960-9972.
- Dajnoki K. (2013): HR fejlesztés sajátosságai az esélyegyenlőségi emberi erőforrás menedzsmentben. Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei folyóirat 2013/4. (V. évfolyam 1. szám No. 12. A-sorozat 4.), Szeged, pp. 103-108.
- Eurostat (2015): http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Lifelong_learning_statistics Utolsó letöltés dátuma: 2015. 10. 24.
- Fézer T. (2013): A felsőoktatási intézmények nemzetközi minősítésének szempontjai, anomáliái. In: Babos Tibor – Czene Gréta – Morvai Tünde (szerk.): A nemzetközi minősítő, értékelő és véleményalkotó szervezetek háttéréről és nemzeti szuverenitásra gyakorolt hatásáról. PI-Net, Budapest.
- Hungarian European Business Council (2014): Magyar Európai Üzleti Tanács: Sustainable and Inclusive Growth. HEBC, Budapest.
- Hungarian European Business Council (2015): Hungarian European Business Council: For a Stronger Hungary in a Stronger Europe. HEBC, Budapest.
- Kőmíves P. M. – Vörös P. – Dajnoki K. (2014): A felsőoktatás nemzetköziesedése: megoldás a hallgatói létszám csökkenésére? Humán Innovációs Szemle 2014/1-2.
- Központi Statisztikai Hivatal (2014): Felnőttoktatás, felnőttképzés. 2014. március. 24. o. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/felnottoktat13.pdf> Utolsó letöltés dátuma: 2015. 10. 24.
- Központi Statisztikai Hivatal (2015a): http://www.ksh.hu/thm/2/indi2_2_2.html. Utolsó letöltés dátuma 2015. 10. 24.
- Központi Statisztikai Hivatal (2015b): http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu_h_qpt001.html Utolsó letöltés dátuma 2015. 10. 24.
- Központi Statisztikai Hivatal (2015c) http://www.ksh.hu/thm/1/indi1_3_2.html Utolsó letöltés dátuma 2015. 10. 24.

- Mócz D. (2013): Az élethosszig tartó tanulás gazdasági szerepe. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Ekonomické štúdie – teória a prax*. International Research Institute, Komárno
- Tóth A. – Juhász Cs. – Dajnoki K. – Szabados Gy. (2005): Munkaerő kiválasztási vizsgálatok. „Közép-Európa mezőgazdasága – lehetőségek és kockázatok” XLVII. Georgikon Napok és 15. ÖGA találkozó CD kiadványa, Keszthely